

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI NEFT VA GAZ SANOATI SOHASIGA
OID ATAMALARNING LISONIY-KOGNITIV JIHATLARI QIYOSIY
TADQIQI**

Raxmatova Mehriniso Musinovna

Buxoro davlat universiteti ingliz tilshunosligi kafedrası

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori. Dotsent

m.m.raxmatova@buxdu.uz

Chariyeva Mexriniso Jaxonovna

Buxoro davlat universiteti

Qiyosiy tilshunoslik, lingvistik tarjimashunoslik yo'nalishi

2-kurs magistranti

m.j.chariyeva@buxdu.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi neft va gaz sanoatiga oid atamalar ustida ilmiy izlanishlar, chog'ishtirma usuli, ularni o'rganish zarurligi ko'rib chiqiladi. Tadqiqot uchun atamalarning tanlanishi nafaqat ularning kundalik hayotda keng qo'llanilishi, balki xalq ma'naviy va moddiy hayotining o'ziga xos xususiyatlarini ifodali, obrazli, yorqin aks ettirilishi bilan ham izohlanadi. Maqolada qo'shimcha lingvistik omillar asosida toponimik komponentli izohlar berilgan chog'ishtiruv jarayonida g'alizlik vujudga kelmasligiga alohida e'tibor qaratilgan. Atamalarning milliy-madaniy xususiyatlari, uslubiy ko'rinishini oshirishdagi o'rni va tarjimasining nazariy jihatlari ko'rib chiqiladi. Bu birliklar, shuningdek, atamalarning lingvistik va madaniy tabiati haqidagi tilshunos olimlarning hamda soha mutaxassislarining qarashlari orqali yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: neft va gaz sanoati, atama, kognitiv tilshunoslik, mantiqiy

Har bir sohaning gurrkirab rivojlanishi va taraqqiy etishida ma'lum bir vaqt talab qilinadi. 1989 yil 21 oktyabr «Davlat tili haqida»gi Qonun qabul qilinib, o'zbek tiliga Davlat tili maqomi berildi.¹ Muqaddas qadriyatlaridan biri bo'lmish ona tilimiz o'zining qonuniy maqomi va himoyasiga ega bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham davlat tilining maqomi, o'rni huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yildi. O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir. O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatları va an'analari hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun

¹ <http://hudud24.uz/ozbekiston-respublikasining-davlat-tili-ozbek-tilidir/>

sharoit yaratadi.²Ingliz tilidagi neft va gaz sohasidagi so'zlarning ham tarjimalari ustida izlanishlar olib borildi.

Ma'lumki, ilmiy izlanishlar sohalar asosida xilma-xildir. Ta'lim muassasalarida ingliz tili fanini o'qitish jarayonida turli xil kasb-hunarga oid atamalarni fanga olib kirish va shu bilan birgalikda ularni ta'lim jarayonida qo'llash bo'yicha terminologiya fani tilshunoslikning yangi yo'nalishi sifatida madaniy tavsifda qo'llanilib kelinmoqda.

Hozirgi kunda iqtisodiyotga yuqori daromad keltirayotgan keng tamoqlardan biri – neft va gaz sanoati sohasidir. O'zbekiston hozirgi kunda dunyo miqyosida neft va gaz sohasida ulkan salohiyatga ega bo'lan davlat hisoblanadi. Birgina 2022-yilda «O'zbekneftgaz» kompaniyasining Ustyurt gaz qazib chiqarish boshqarmasi tomonidan so'nggi ikki yil davomida 73 ta (37 ta va 36 ta) quduq burg'ilandi, 123 ta (67 ta va 56 ta) quduq kapital ta'mirlandi, 10 ta (5 ta va 5 ta) texnologik obyekt qurilib, ishga tushirildi. Natijada qo'shimcha tarzda 2 mlrd 319,9 mln kub metr (966,9 mln kub metr va 1 mlrd 353 mln kub metr) tabiiy gaz hamda 54,5 ming tonna (23,9 ming tonna va 30,6 ming tonna) gaz kondensati qazib chiqarildi.³

Jamiyatdagi barcha ilmiy izlanishlar, o'zgarishlar va yangilanishlar avvalo tilda aks etar ekan, barcha jarayonlar tilshunoslar oldiga juda katta vazifalarni qo'yadi. Ushbu vazifalardan biri neft va gaz sanoat sohasidagi terminlarni lingvistik jihatdan tahlil qilish masalasidir. Shuning uchun, ingliz tili fanini o'qitish jarayonida neft va gaz sanoat sohasiga oid atamalarni qo'llash va ularni o'rganish jarayonida talabalarni intellektual rivojlantirishning sifatida qaraladi. Kognitiv tahlilda olamni bilish jarayonida yuzaga keladigan mantiqiy (mental) strukturalarning lisoniy ifoda topishini ta'minlovchi mexanizmlar qamrovidagi uslub va vositalar tadqiqi asosiy o'ringa ko'chadi⁴, deb qayd etadi tilshunos olim Sh. Safarov.

Atama - lotincha terminus so'zidan olingan bo'lib, chegara degan ma'noni anglatadi va uning asosiy vazifasi ilmiy tushunchani bir ma'noda ifodalab berishdan iboratdir.⁵ Atamalar har kun ishlatiladigan adabiy tildagi so'zlardan farq qilib, ilmiy va ilmiy texnika tushunchalarni ifodalaydi va u ilmiy nazariya xulosa natijasidir. Neft va gaz sanoati sohasidagi eng ko'p qo'llaniladigan atamalarga namuna sifatida quyidagi ingliz va o'zbek tillaridagi qiyosiy tahlillar bilan misollar keltirilgan:

aromatization of oil fractions -neft fraksiyalarining aromatlanishi (neftni qayta ishlash jarayonida aromatic uglevodlar bilan boyitish)

paraffin-free oil -parafinsiz neft (tarkibida 1% gacha parafin bo'lgan neft)

butane –butan (rangsiz va hidsiz uglevodorodli gazlar)

layer burned volume-qatlamning kuydirilgan hajmi (qatlam ichra yonish jarayoniamalga oshirilayotganda mahsuldor qatlam kuygan qismining hajmi)

² <https://constitution.uz/oz/clause/index>

³ <https://www.gazeta.uz/oz/2022/05/16/uzbekneftgaz/>

⁴ Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. "Sangzor" nashriyoti. 15-bet

⁵ <https://e-library.namdu.uz>

gasification of oil at the contact surface -neftni tutash yuzasida gazlantirish (qatlam neftining qatlamda yoki laboratoriya sharoitida gazzizlantirish)

magnetic tape-magnit lentasi (ma'lumotlarni uzoq vaqt saqlashga mo'ljallangan xotira to'plagichi)

mylonitic rocks-milonit jinslar (chaqiq, ya'ni maydalangan jins bo'laklari va mineral zarralarning parchalanishidan hosil bo'ladi)

stacks of layers-qatlam uyumlari (qatlam turidagi jinslarda neft va gazning tabiiy to'planishidan hosil bo'ladigan uyum)

passing wells-o'tayotgan quduqlar (eski quduqlar toifasining kichik guruhi-hisobot yilning 1-yanvarigacha harakatga bo'lgan quduqlar fondi)

proven reserves-tasdiqlangan zaxiralar (O'zbekiston Respublikasi geologiya va mineral resurslar qo'mitasi qoshidagi Davlat Zaxiralar komissiyasi tasdiqlagan balans va balansdan tashqari zaxiralar)⁶.

Yuqoridagi ilmiy izlanishlardan shuni anglashimiz mumkinki, til tizimiga kognitiv yondashish tilning yana bir necha o'ziga xos jihatlarini tadqiq etishga imkon beradi. Bundan tashqari, kognitiv tahlil uchun chog'ishtirilayotgan til tizimida dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan obyekt vazifani bajaradi.

Xulosa sifatida shuni qayd etish mumkinki, kognitiv tilshunoslik serqirra hodisa bo'lgan til sistemasini tadqiq etish jarayonida yangi so'zlarni kashf etishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <http://hudud24.uz/ozbekiston-respublikasining-davlat-tili-ozbek-tilidir/>
2. <https://constitution.uz/oz/clause/index>
3. <https://www.gazeta.uz/oz/2022/05/16/uzbekneftgaz/>
4. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. "Sangzor" nashriyoti. 15-bet
5. <https://e-library.namdu.uz>
6. Abidov A.A., Ergashev Y., Qodirov M.H. –Neft va gaz sanoati ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati- T.: "Sharq",2004. 568 bet

⁶ Abidov A.A., Ergashev Y., Qodirov M.H. –Neft va gaz sanoati ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati- T.: "Sharq",2004. 568 bet